

NEDEN GÖZETL(EN)İYORUZ

Doç.Dr. Hakan KARAKEHYA*-Arş.Gör. Asena Kamer USLUADAM**

Özet

Günümüzde sosyal hayatta karşılığını fazlasıyla hissettiğimiz kavramlardan birisi de gözetimdir. Tarih boyunca var olan ve değişik şekillerde toplum ve birey üzerinde varlığını hissettiren bu kavram, modern zamanlarla birlikte tepe noktasına ulaşmıştır. Artık gelişen teknoloji ve imkanlar sayesinde gerek devlet gerek şirketler gerekse de diğer bireyler tarafından bu faaliyetin nesnesi durumuna getirildiğimiz açıktır.

Bununla birlikte her birimiz de bir şekilde gözetim faaliyetini toplumdaki diğer bireyler üzerinde gerçekleştirmekteyiz. Dolayısıyla bizler bu faaliyetin nesnesi olduğumuz gibi aynı zamanda öznesi durumundayız. Daha açık ifadeyle hem gözetliyor hem de gözetleniyoruz.

İlk bakışta gözetimin, gözetlenen hakkında bilgi edinme ve onu disiplinize etme şeklinde iki ayrı amacının olduğu görülmektedir. Gözetim bazen bu iki amaçtan birisine yönelik olarak gerçekleştirilirken, çoğu kez de birlikte her iki amaca yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bilgi edinme amacı, gözetleyen iktidarını koruma motivasyonundan kaynaklanabileceği gibi, gözetleneni belirli bir yöne kanalize etme motivasyonundan da kaynaklanabilir. Bu çalışmada doktrindeki farklı görüşlerden de faydalanılarak, neden gözetlendiğimiz ve gözetlediğimiz alt başlıklar halinde analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Gözetim, Panoptikon, Gözetim Toplumu, Bilgi ve İktidar, Gözetim ve Disiplin

Abstract

Nowadays, one of the concepts for which we feel great value in social life is surveillance. Throughout the history, this concept which has made its presence felt on society and individuals in different ways reached its peak with modern times. Now, thanks to advancing technology and facilities, it should also be clear that we are object to this activity by government, companies and the other individual cases.

In addition to this, each of us carry out surveillance activities on other individuals in the community. Because of this fact, we both object and subject of this activity. More clearly, both we are being watched and we are watching.

At first glance, it is seen that there are two separate objectives in surveillance that get information about the monitored and discipline to them. While surveillance is sometimes performed in order to one of these two objectives, it is also often performed together for both purposes.

However, for purposes of obtaining information might be a motivation to protect the government 's spying, surveillance may also arise from new motivation to channel in a certain direction. In this study, why we observe and are observed will be analyzed in subtitles by benefiting from different views on doctrine.

Keywords: Surveillance, Panopticon, Surveillance Society, Knowledge and Power, Surveillance and Discipline

* Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, hkarakehya@anadolu.edu.tr

** Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Elemanı, asenakamerusluadam@anadolu.edu.tr

I. GİRİŞ

Gözetim kavramı, sosyolojik açıdan ele alındığında, toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı gereksinimlere bağlı olarak gerçekleştirilen sosyolojik bir davranışı ifade etmektedir. Bu faaliyet bireyler tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, kamusal otorite tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle toplum üzerindeki otoritesinin devamlılığını garanti altına almak isteyen devletler bakımından gözetim faaliyeti, belirli sınırlılıklar içerisinde olsa da tarih boyunca hep var olmuştur. Bu bağlamda devletler, en azından kendi katettikleri gelişmeyi gözlemleyebilmek ve iktidarlarının ne kadar güvende olduğu bilgisine sahip olmak için gerek kendi toplumlarını gerekse de başka toplumları gözetlemişlerdir.

Ancak modern zamanlar gözetim bakımından tam bir dönüm noktası olmuştur. Tarih boyunca hep var olan bu kavram; modern dönemle birlikte hem gerçekleştirilme amacına hem de gerçekleştirilme biçimlerine ilişkin içerdiği anlam bakımından büyük bir değişim göstermiştir.¹ Günümüzde, özel işletmelerin ve bireylerin gözetimi o kadar artmış ve bu kavram toplumsal hayatta o kadar ön plana çıkmıştır ki; “gözetim toplumu” ifadesi edebi ve bilimsel literatürde sıklıkla kullanılan bir terim haline gelmiştir. Bu dönemle birlikte özellikle devletler bakımından giderek daha sistematik olarak gerçekleştirilen ve yoğunlaştırılan bir faaliyet haline gelen gözetimin, hukuk metinlerindeki yansımalarına da giderek daha çok rastlanır olmuştur. Dolayısıyla son dönem toplumsal yaşamındaki odak kavramlardan birisi olan gözetimi, hukuk alanında da önemli yansımaları olan sosyolojik bir kavram olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.²

Çalışmanın başlığı “neden gözetl(en)iyoruz” olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda toplumdaki bireyler olarak bizleri hem gözetim faaliyetinin gözeteni (öznesi) hem de gözetleneni (nesnesi) olduğumuzu açıkça vurgulama imkanı bulduğumuzu düşünüyoruz. Nitekim toplumdaki bireyler hem kendileri değişik nedenlere bağlı olarak başka bireyleri gözetlemekte hem de diğer bireyler ve devlet tarafından gözetlenmektedir.³ Dolayısıyla gözetim otorite ilişkisi içinde, bir üstün bir alttakine uyguladığı, hatta gözetlenmekten en fazla şikayet edenlerin bile birçok kez ailesi üzerinde en fazla gözetim

¹ Modernizm, 17. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonrasında neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimini ifade eder. Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s.11.

Bir başka deyişle modernizm, 17 yüzyıldan itibaren sosyal, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan büyük değişim sürecine verilen isimdir. Bu sürecin üç temel yansıması ya da saç ayağı vardır. Birincisi ekonomik alanda sanayileşme başlamış, üretim tarzı ve ilişkileri geleneksel yöntemlerden tamamen farklılaşmıştır. İkinci olarak sanatta, mimaride ve kültürde bir yenileşme ve farklılaşma yaşanmıştır. Üçüncüsü ise düşünsel alanda olmuştur. Bu dönemle birlikte bilimsellik ve akılçılık ön plana çıkmış, bilginin tek kaynağı olarak akıl ve bilim kabul edilmiş ve aydınlanma yaşanmıştır. Bununla birlikte, 20. yüzyılın sonlarında, dünyayı modernliğin de ötesine götüren yeni bir dönemin başladığı da ileri sürülmektedir. Yeni bir dönemin içinde olduğumuzu ileri süren bu grubun önemli bir kesimi, söz konusu dönemi postmodern dönem olarak adlandırmaktadırlar. Modernizme geçişi belirleyen bilimsel, kültürel, siyasal, teknik ve endüstriyel devrimlerden, çoğunlukla kültürel ve endüstriyel devrimler üzerinde durularak modernite sonrası ile bir kopuş yaşadığı iddiası ortaya atılmakta ve bu kopuş sonrası aşamaya da postmodern dönem denilmektedir. Abel JEANNIERE, **Modernite Nedir-Modernite Versus Postmodernite**, (Çev:Nilgün Tural ve Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara 1994, s. 16-22. Postmodernizm kavramının popülerliğini kazanmasında önemli pay sahibi olan Lyotard, postmodern düşünürlere örnek olarak verilebilir. Postmodern kavramı konusunda bkz. J. F. LYOTARD, **Post-modern Durum**, (Çev: Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara 2000, s.144 vd.

² Gözetleme pratikleri tarihsel süreç içinde değişmiş ve dönüşmüştür. Bu pratikler öğretilerde üç ayrı evrede incelenmiştir. Modern öncesi dönemlerde *pastoral nitelikli gözetim* olarak adlandırılan gözetim, *sulama kanalları ile tarıma dayalı kamu faaliyetlerindeki işgücünü denetlemek*, *vergi toplamaya ilişkin kayıtlar tutmak*, *göçebe yaşamı kontrol etmek*, *savaşlara hazırlık için asker sayısını belirlemek ve mevcut iktidarı desteklemek için nüfusu kayıt altına sokmak* gibi amaçlar peşindedir. Ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte ise teknik gözetim evresine geçilmiş, bu evreyi ise kamusal alanda bürokrasi, sanayi alanında ise bilimsel yönetim ilkeleri karakterize etmiş, bu dönemde bireylerin disipline edici gözetim pratikleri ile üretici güçlerinden faydalanmak amaç edinilmiştir. Son ve içinde bulunduğumuz aşama ise enformatik gözetim olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada enformasyon teknolojilerinin sağladığı kolaylıklarla bireyin yaşamı her yönden gözetlenmekte, gözetim pratikleri genel bir yayılma göstermekte ve bireylerin sürekli gözetim altında tutulduğu gözetim toplumuna doğru bir kayma söz konusu olmaktadır. Bu görüş ve konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur DOLGUN, **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, Ötügen Yayınları, İstanbul 2008, s. 17,18.

³ Doğası gereği inanan insan için en yetkin gözetleyici, Tanrı’dır. Nitekim tüm inanç sistemlerinde Tanrı’nın her şeyi bildiği ve gördüğüne inanılmaktadır. Toplumsal yapıda ortaya çıkan çatışmalar ise güvenlik mülkiyet odağındadır. İnsanın can ve mal güvenliğinin sağlanması yönündeki ihtiyacı, Tanrı’dan sonra en büyük gözetleyici olarak devleti ortaya çıkarmıştır. C. M. TOSUN, **Gözetleyen Hukuku**, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 Bahar S: 19, s. 224.

gerçekleştirilenler olduğu görülmektedir. Çalışma içerisinde bu konular daha ayrıntılı ele alınacağından, burada sadece başlığın neden bu şekilde belirlendiği noktasında bu açıklamaları yapmanın yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Bu bağlamda yaptığımız çalışmayla, bireylerin neden gözetlediğini analiz etme amacındayız. Bu doğrultuda çalışma içerisinde öncelikle ana hatlarıyla gözetim kavramını açıklayacak, sonrasında gözetim türlerini sınıflandıracak ve kimler tarafından hangi amaca yönelik olarak gözetimin gerçekleştirildiği tespit edeceğiz. Son kısımda ise, araştırma sayesinde ulaştığımız sonuçları özetleyerek çalışmayı tamamlayacağız.

2. GÖZETİM KAVRAMI VE TÜRLERİ

Gözetim, bilgi sahibi olma ya da disiplinize etme amaçlarından bir veya birkaçına yönelik olarak bireyin, grupların ya da genel olarak toplumun izlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu izleme, çoğu kez sanıldığı aksine sadece bireyin veya grupların hareketlerinin ya da toplumsal tercihlerin ve olayların doğrudan izlenmesi şeklinde ortaya çıkmaz. Bununla birlikte gözetim, sıklıkla bireyler hakkındaki bilgilerin ve kişisel verilerin depolanması suretiyle de gerçekleştirilir. Bu nedenle gözetim kavramı gündelik hayattaki kullanımından çok daha geniş bir anlam içermektedir.

Bu bağlamda gözetim kavramı iki farklı anlamda ele alınabilir. Birinci anlamıyla gözetim, hakkında toplandığı bireylerin, grupların veya genel olarak toplumun davranışlarını yönetmek üzere kullanılabilen bilgi depolanmasını ifade ederken; ikinci anlamıyla, bireylerin veya grupların davranışlarıyla genel olarak toplumsal davranışların doğrudan izlenmesini içerir.⁴ Bunlardan ilki *depolayarak gözetim*, ikincisi ise *izleyerek gözetim* şeklinde isimlendirilebilir.⁵

Bazı yazarlar tarafından teknik anlamda gözetimin söz konusu olabilmesi için gözetilen ile gözetilen arasında bir otorite ilişkisinin varlığı da gerekli görülmektedir. Biz de temelde bu şekilde düşünmekteyiz. Bununla birlikte, mevcut bir otorite ilişkisi olmasa bile ileride bir otorite ilişkisi oluşturmaya yönelik izlemelerin de teknik anlamda gözetim kavramı içerisinde ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle patron-işçi, devlet-vatandaş şeklinde ortaya çıkan gözetim ilişkilerinde böyle bir otorite bağlantısı kurulabilir; ancak bizim gözetim kapsamında değerlendirdiğimiz ticari işletmelerin müşteri davranışları üzerinde gerçekleştirdiği izleme ve depolama faaliyetlerinde böyle bir ilişki yoktur. Ancak söz konusu ticari işletmeler çoğu kez bireyin genel satın alma davranışlarını izleyerek onları yönlendirme amacıyla bu faaliyeti gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla buradaki izleme faaliyeti neticesinde dolaylı ve zayıf da olsa izlenen üzerinde bir otorite ilişkisi oluşturulduğundan, söz konusu faaliyetler de gözetim kavramı kapsamında ele alınmalıdır. Bununla birlikte bireylerin sırf meraktan ve kendileri hakkında bir değerlendirmede bulunmak için diğer bireyler üzerinde yaptıkları izleme faaliyetlerinde (komşuyu röntgenleme, iş arkadaşının ne alıp sattığını takip etme, vs.) ele aldığımız kapsamda bir otorite ilişkisi söz konusu olmadığından, bunlar gözetim kavramı kapsamında ele alınmamalıdır.⁶

⁴ Anthony GIDDENS, **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev. Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, Yer Belirtilmemiş 2008, s.24 vd.

⁵ Lyon, gözetlemenin iki yüzü olduğunu ifade etmektedir. İlki tebaasına sunduğu kolaylıklar ve avantajlara ilişkin, ikincisi tercihleri kanalize etmesi, istekleri yönetmesi, sosyal ve ekonomik ayrımları desteklemesi, genel olarak kısıtlaması ve kontrol etmesine ilişkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. David LYON, **Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum**, (Çev: Gözde Soykan), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s. 14 vd.

⁶ İnsan kendisi hakkında karar verirken çoğu kez başkalarına bakma ihtiyacı hisseder. Bu nedenle kendimiz hakkında bir değerlendirmede bulunurken sürekli olarak başkalarına bakma eğilimindeyizdir. Birçok insan hayat tarzının iyi olup olmadığına karar verirken etrafına bakar. Eğer kendisiyle aynı konumda gördüğü ve kendisinden daha iyi koşullara sahip insanlar varsa; muhtemeldir ki birçok insanın hayatından memnuniyeti azalır, kendisini daha az mutlu hissetmeye başlar. Bir örnekle konuyu açıklamak gerekirse, bundan iki yüzyıl önce yaşayan bir adamın şehirdeki pazara yirmi dakikada gitmek için iyi bir atı varsa ve evini kendi tarlasını ekerek geçindirebiliyorsa maddi imkanlar bakımından hayatından memnun ve mutluydu. Aynı adamın karısı evinin su ihtiyacını evinden elli metre uzaklıkta bulunan çeşmeden karşılayabiliyorsa, mutfağında pişirebilecek sürekli bir şeyler oluyorsa, o da kendisini maddi imkanlar bakımından mutlu hissetmekteydi. Çünkü etraflarına baktıklarında içinde buldukları çevrede hiç atı olmayan ya da olsa bile şehre uzaklıkları nedeniyle çok daha uzun sürede giden, evinin geçimini tam olarak sağlayamayan, içecek

3. BİLGİ SAHİBİ OLMAYA YÖNELİK GÖZETİM

3.1. Genel Olarak Bilgi-İktidar İlişkisi

İktidarla bilgi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Çoğunlukla ifade edildiğine göre her iktidar bilgiye gereksinim duyar. Bilgi, iktidara meşruluk ve etkinlik kazandırır. Bilgiye sahip olmak iktidar olmaktır.⁷ Nitekim bir nesneyi, bireyi ya da bireylerden oluşan toplumu kontrol etmek amacındaysanız, öncelikle onu iyi tanımanız ve bilmeniz gerekir. Kontrol edilmek istenen nesneyi, bireyi ya da toplumu bilmek ise onu gözetlemekten geçmektedir. Bu bağlamda iktidarla bilgi arasında sıkı bir ilişki vardır.

İktidar bilgi ilişkisinin bu yönü sıklıkla vurgulanmakla birlikte, Foucault'un bu tespiti biraz daha geliştirdiği görülür. Ona göre, bu iki kavram arasındaki ilişki sadece tek yönlü değildir. Bilgi ya da bilmek, iktidarın varlığı ve devamlılığı için zorunluyken; iktidarın da bilgi ürettiği görülmektedir.⁸ Salt bilimsel bilginin gelişimi bile iktidar ilişkilerine bağlı olarak evrilmektedir. Dolayısıyla iki kavram arasında çift yönlü bağ vardır.⁹

3.2. Bilgi Sahibi Olarak İktidarını Korumaya Yönelik Gözetim

İktidar olmak zor bir iştir ve çoğu kez muhalif toplumsal hareketlenmeleri önceden öngörüp bunlara karşı önlem alma gereksinimi doğurur. Bu nedenle iktidarlar kendi ikballeri için söz konusu olabilecek tehlikeleri belirleyip, bunlara karşı önlem almak amacıyla sıklıkla gözetime başvur- maktadırlar. Bu bağlamda devletin istihbarat örgütleri, giderek daha fazla teknolojik imkanlardan faydalanarak iktidarın bu ihtiyacını karşılamaktadırlar. Bunun dışında jandarma ve polis gibi kolluk birimleri ile muhtarlar gibi idari birimler de sıklıkla istihbarat amaçlı kullanılmaktadır.

Bu bağlamda iktidarı korumaya yönelik gözetim sadece devlet-toplum ilişkisi bakımından oldu- ğu şekliyle makro ölçekte değil; mikro iktidar ilişkileri bağlamında da kendisini göstermektedir. Do- layısıyla kendisiyle ilgili şikayetleri üst mercilere bildirecek ya da kendisine karşı tavır almaları için diğerlerini örgütleyecek kimseler var mı diye ustabaşı/şef, işçiler arasında; müdür, memurlar arasın- da; rektör/dekan öğretim üyeleri arasında bilgi kaynaklarına sahip olmak ister. Nitekim iktidarını korumak ve devamlılığını garanti altına almak insanoğlunun içgüdüsel davranışlarından birisidir.¹⁰

suya ulaşmak için bazen kilometreler katetmesi gereken insanlar görüyorlardı. Oysa günümüzde toplu taşıma aracıyla söz konusu adamın atıyla gittiğinden çok daha kısa sürede şehir merkezine giden bir başka adam onun kadar mutlu olmayabiliyor. Ya da evindeki musluktan suya kolayca ulaşabilen kadın, giysilerini eliyle yıkamak zorunda kaldığı için, iki yüz yıl önce suya ulaşmak için elli metre gitmesi gereken ve giysilerini deterjansız olarak eliyle yıkamak zorunda olan kadın kadar hayatından memnun değil. Çünkü etraflarında şehir merkezine özel otomobille giden ya da yaygın şekilde çamaşır makinesine sahip olan insanlar görüyorlar.

⁷ Zygmunt BAUMAN, *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınevi, İstanbul 1996, s.62.

⁸ Örneğin bir devletteki resmi dil daha önce Fransızca olsa ya da bir coğrafi alan başka bir adla ifade edilse bile, iktidarı elinde bulunduranların resmi dilin İngilizce olduğunu söylediği, söz konusu coğrafi alanın ismini değiştirdiği andan itibaren artık sosyal alandaki bilgi değişmiştir; bir başka deyişle bilginin yenisi iktidar tarafından üretilmiştir. Ayrıca siyasal iktidarların tarih, sosyoloji gibi sosyal bilimler alanlarında kendi ideolojileri ile örtüşen bir söylem geliştirdikleri ve bunu ellerinde bulunan eğitim sistemi vasıtasıyla geniş kitlelere bilgisel olarak yayma eğiliminde oldukları da görülmektedir.

⁹ Alan HUNT-Gary WICKHAM, *Foucault and Law*, Pluto Pres, London-Sterling, Virginia 1994, s.12. Foucault, iktidar ilişkilerinin bilgi üretimine etkisini ise şu şekilde ifade etmektedir: "İkisinin (iktidar ve bilginin) kesin biçimde birbirine bağlı olduğunu söylemedim. Platon'dan bu yana, bilginin iktidardan tamamen bağımsız olarak var olamayacağı bilinmektedir. Bu, bilginin siyasi iktidara tabi olduğu anlamına gelmez, çünkü nitelikli bir bilgi bu koşullardan doğamaz. Bilimsel bir bilginin gelişimini, iktidar mekanizmalarındaki değişimler dikkate alınmadan anlamak olanaksızdır. Tipik örnek, ekonomi bilimidir. Fakat biyoloji gibi bir bilim de tarımdaki gelişmeler, dış ülkelerle ilişkiler ya da sömürgelerdeki tahakküm gibi karmaşık unsurlara göre evrildi. İktidar mekanizmalarını düşünmeden bilimsel bilginin ilerlemesi düşünülemez." Michel FOUCAULT, *İktidarın Gözü*, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 2003, s.248.

¹⁰ Hobbes'a göre insan temelde kötü bir varlıktır ve bitmek bilmeyen bir kudret arzusuyla doludur. Bu nedenle toplumsal refah ve huzurun sağlanması için, bireylerin disipline edilmesi ve güçlü bir otorite tarafından emir altında tutulması

Bu noktada insanlar arasında iktidara bilgi taşımak, onun bilgi kaynağı olmak ve dolayısıyla iktidara yakın bulunmak eğilimi de çok yaygındır. Nitekim neredeyse müknaşın etrafındaki metalleri çekmesi gibi, iktidar da etrafındaki bireyleri kendisine çeker. Bireyler bakımından ise “iktidara yakın olmanın dayanılmaz hafifliği”ne karşı durabilmek çok zordur. Ancak müknaşın çekim gücüne dayanabilen ve sarsılsa bile yerinden kıpırdamayan büyük metaller gibi, iktidarın çekim gücüne de büyük irade sahibi bireyler karşı koyabilmektedir.

3.3. Bilgi Sahibi Olarak Yönlendirmeye Yönelik Gözetim

Gözetim hedefteki kişi, grup ya da toplumlara belirli bir yöne kanalize etmek için kullanılan araçlardan da biridir. Nitekim bir kişi, grup ya da toplumu iyi gözetlerseniz, onu iyi bilir ve tanırırsınız. İyi bildiğiniz ve tanıdığınız şeyi ise çok rahat kontrol edersiniz. Bu bağlamda kontrol etmek için bilmeye, bilmek için de gözetlemeye ihtiyaç vardır. Toplumla belirli bir yöne kanalize etmek isteyen iktidarlar hep egemen oldukları daha iyi tanımak ve bu bağlamda gözetlemek ihtiyacı hissetmişlerdir.¹¹

Bu durum sadece makro ölçekte geçerli değildir. Bireyler arası ilişkilerde de karşıdaki kişiyi belirli bir yöne kanalize etmek için öncelikle onu iyi bilmek-tanımak gerekir. Bu da onu hayatın değişik alanlarında gözetleyerek söz konusu olabilir. Örneğin arkadaşınıza bir şey yaptırmak istiyorsanız, onu iyi tanımanız gerekir. Eğer arkadaşınız emredilmesinden değil de nezaketten hoşlanan ve nazik tavır karşısında olumlu tepki veren birisiyse, ona “lütfen”le başlayan ve “-e bilir misin”le biten birkaç cümle kurmanız yeterli olabilecektir. Buna karşın nezaketi zayıflık gibi algılayan ve ancak kendisine emredilince bir şeyler yapan otoriter bir arkadaşına sahipseniz, ona karşı da emir kipiyle biten cümleleri kullanmanız gerekecektir.¹² Ya da kendi fikirleri doğrultusunda hareket eden, başkalarının fikirlerini kabullenmekte zorlanan birisi varsa, ona kendi fikrinizi “böyle mi demek istedin” diyerek ve onun fikriymiş gibi sunarak kabullendirebilirsiniz. Örnekleri arttırmak mümkündür. Ama hepsindeki ortak nokta karşınızdaki kişiyi belirli bir şekilde yönlendirmek için onu iyi tanımanızın gerekli olduğudur. İyi tanımanın yolu ise iyi gözetlemekten geçmektedir.¹³

Günümüz toplumunda, bazı ticari şirketlerin özellikle bilgilerin depolanması ve tasniflenmesi suretiyle bireylerin gözetimini, onları yönlendirme amacıyla gerçekleştirdikleri görülmektedir. Örneğin bankalar arasındaki ortak bilgi paylaşımının bir sonucu olarak, herhangi bir banka bir bireyin diğer bankalarda ne kadar mevduatı, onlara ne kadar borcu olduğunu öğrenebilmektedir. Bu uygulama, bireylerin ekonomik faaliyetlerinin bir bölümünün ve aktif-pasif dengesinin bir tür denetimidir. Bu sayededir ki, artık bireyler T.C. Kimlik Numarasının yer aldığı tek bir telefon mesajıyla kredi baş-

---

gereklidir. İnsanın temelde 3 kavga nedeni olduğundan söz eden Hobbes, bunları rekabet, güvensizlik ve şan şeref olarak nitelemektedir. Bu nedenlerle insan devlet olmaksızın sürekli savaş halinde olacaktır. Bu bağlamda toplumdaki bireylerin çok kudretli, egemen bir kişi veya heyet tarafından idare edilmesi gereklidir. Bu çok kudretli ve geniş yetkilere sahip kişi veya heyetle birlikte vücut bulacak ejderha devlet ise Leviathan'dır. Hobbes'un insana, onun disipline edilmesi gerekliliğine ve ejderha devletine ilişkin görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Thomas HOBBS, **Leviathan**, (Çev. Semih Lim) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s.76 vd; 127 vd.

¹¹ Kaldı ki; insanlık tarihinin modernliğe denk gelen bölümü boyunca devlet, egemenliği altındaki insanları, koyduğu yasalarla uyumlu bireylerden oluşan bir toplum haline getirmeyi kendine misyon edinmiştir. Akla dayalı, rasyonel şekilde oluşturulan böyle bir toplum, modern devletin nihai amacı olarak görülmektedir. Zygmunt BAUMAN, **Modernlik ve Müphemlik**, (Çev. İsmail Türkmen) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s.24.

¹² Bu noktada Horkeimer ve Fromm'un 1933-39 arası Avrupada tamamladıkları bir çalışmanın sonucu olan Otoriter Kişilik Sendromundan da bahsetmek gerekirse; bu sendromda, hoş görmezlik, otoriteye boyun eğme, milliyetçilik, kurallara körü körüne bağlanma, dogmatiklik, sevgi yerine kuvvet ilişkilerine değer verme, tutuculuk, ayrımcı önyargı gibi özellikler, dinamik bir organizasyon içinde birleşirler. Veysel BATMAZ, “Giriş”, in: **Otoriter Kişilik**, (Derleyen: Veysel Batmaz), Salyangoz Yayınları, İstanbul 2006, s.48.

¹³ M.Ö 6 yy'da strateji üzerine yazılmış ve siyasetten sanata pek çok alanda etkili olan Sun Tzu'nun Savaş Sanatı adlı çalışmasında bilginin gücüne atıfla “Denilir ki “başkasını ve kendini bilersen sen, yüz kere savaşsan da tehlikeye düşmezsin; başkasını bilmeyip kendini bilersen bir kazanır bir kaybedersin; ne kendini ne başkasını bilersen, girdiğin her savaşta tehlikesin ve kaybedersin demektir.” “Zeki bir hükümetin ve akıllı bir komutanın rakiplerini yenip, olağanüstü başarılar kazanmasında neden önbilgidir.” Sun TZU, **Savaş Sanatı**, (Çev: Hasan İlhan), Alter Yayınları, Ankara 2012, s. 66, 171.

vurusu yapılabilmektedirler. Bunun dışında hipermarketler müşterilerine verdikleri indirim kartları sayesinde müşterilerinin harcama alışkanlıklarını takip etme olanağına sahip olmaktadır. Nitekim her alış-verişten önce indirim ve para puan kazanma amacıyla kart barkottan geçirilmekte ve böylelikle hangi müşterinin ne aldığı kayıt altında tutulabilmektedir. Sonrasında neye para harcadığı ve ihtiyaç duyduğu bilinen birisini belirli bir malı satmak çok daha kolaylaşmakta, onu satın almaya yönlendirmek daha rahat olmaktadır.

4. DİSİPLİNİZE ETMEYE YÖNELİK GÖZETİM

4.1. Gözetimin Disiplinize Edici Etkisinin Batı Dünyasınca Keşfi

Gözetim sadece bilgi sahibi olma amacına yönelik olarak değil, bununla birlikte ya da bu amaçtan bağımsız olarak disiplinize etme amacına yönelik olarak da gerçekleştirilmektedir. Gözetimin disiplinize edici etkisinin batı dünyası tarafından geniş çapta keşfi, Ortaçağ Avrupa'sında yaşanan veba salgınıyla birlikte söz konusu olmuştur.¹⁴ Bu dönemde bir kentte veba salgını çıktığı zaman uygulanacak bazı kurallar oluşturulmuş, bunlara uymama da çok ağır yaptırımlara bağlanmıştı. Söz konusu kent, derhal çevrelenir ve giriş-çıkışlara kapatılır, aksine davranışlar ölümle cezalandırılırdı. Başboş hayvanlar öldürülürken; kent, her birinin başına bir denetimcinin verildiği küçük parçalara bölünürdü. Her aile önceden erzak stoklamış olmalıydı. Sadece ekmek ve şarap için caddede ve evlerin arasında küçük tahta kanallar yapılmıştı. Bunlar mal sağlayıcılarla halk arasında iletişim olmadan herkesin ihtiyacını karşılamasını sağlamaktaydı. Kurallara uyulup uyulmadığı sıkı bir şekilde görevliler tarafından denetlenmekteydi. Bu sistemde teftişler sürekli, bakışlar her yerdeydi.¹⁵

Böylelikle vebalı kentler için getirilen bu uygulamalar sayesinde fark edildi ki, bireyleri sabit bir yere kapatmak, bütün hareketlerin denetlendiği, iktidarın hiyerarşik ve sürekli bir biçimde icra edildiği, her bireyin kapalı mekan içerisindeki hemen tüm noktalarda gözetlendiği disiplinsel bir modeli oluşturmaya imkan vermektedir.¹⁶ Başta vebalı kentler için düşünülen bu model, zamanla serserileri, delileri, tehlikeli hastaları gözaltında tutmak için de uygulanmaya başlandı ve sonuçta “büyük kapatılma” olarak ifade edilen tarihsel süreç ortaya çıktı.¹⁷ Bu bağlamda hapisaneler, düşkün evleri, darülacezeler, hastaneler ve akıl hastaneleri bu kapatılmanın gerçekleştirildiği yerler olarak önemli rol oynamışlardır.¹⁸ Erken modern dönemde ortaya çıkan bu yeni kurumların rastlantısal bir buluş olmadığı, görünüşte birbirinden uzak ve işlevsel olarak bağlantısız sahalarda şaşırtıcı derecede eşzamanlı olarak belirmelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu olan, sadece düşkünlere bakmak, suçluları cezalandırmak ya da delileri tedavi etmek değildi. Bundan daha önemli olanı, toplumsal iktidar alanlarının gerçekten temelinden sarsılması ve bunun yeniden teminine yönelik olarak toplumsal denetim mekanizmasının yeni bir formatla düzenlenmesiydi.¹⁹

¹⁴ Modern öncesi dönemin cemaat toplumlarında “ben seni gözetliyorum, sen de beni” tarzındaki güvenli yapılarla ilişkin ayrıca bkz. BAUMAN, Yasa Koyucular ile Yorumcular, s.51 vd.

¹⁵ Michel FOUCAULT, **Hapishanenin Doğuşu**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s.289 vd.

¹⁶ 17. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa daha önceden terk ettiği cüzam yurtlarının önemli bir bölümünü tımarhaneye dönüştürdü. Bu dönemde azalmaya başlayan cüzam hastalığı karantinaların boşalması sonucunu doğurmuştu. Ancak buraların bir sonraki sakinleri manevi cüzamlılar (deliler) olacaktı. J. G. MERQUIOR, **Foucault**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), AFA Yayınları, İstanbul 1986, s.27.

¹⁷ FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu, s.292.

¹⁸ “Büyük kapatılma terimi, 17. yüzyılda aylıklık ve işsizliğin iki büyük tehlike olarak ortaya çıkmasıyla, birlikte özel mekanlara kapatılan heterojen bir kitleye göndermede bulunur.” Alev ÖZKAZANÇ, “Örgütlü Modernliğin Çözülmesi Sürecinde Suçun Yeniden Siyasallaşması,” **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE İnsan Hakları Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s.381.

¹⁹ BAUMAN, Yasa Koyucular ile Yorumcular, s.59.

4.2. Gözetimin Disiplinize Edici Etkisini Anlamak Bağlamında İyi Bir Metafor: “Panopticon”

Belirli bir kapalı mekanda gözetimin gerçekleştirilmesi ve bunun en az maliyetle en etkin şekilde yapılması konusunda, Bentham'ın ortaya koyduğu “Panopticon” projesi, çok önemli ipuçları vermektedir.²⁰ Çünkü bu projede Bentham, hem mahkumları gözetleyerek bilgilenmeyi hem de onları ıslah etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bunları az sayıda personelle ve az maliyetle yapacaktır. Bu nedenle az maliyetle işletilebilecek bu çok amaçlı projenin, iktidarların büyük ilgisini çekeceğini düşünen Bentham, bundan iyi bir kazanç elde etmeyi ummuştur. Ancak hayatı boyunca bu projeyi gerçekleştirememiş ve proje onun açısından büyük bir zaman ve para kaybı olarak kalmıştır.²¹ Buna karşın Bentham'dan sonra özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen hemen tüm hapishaneler bir şekilde Bentham'ın bu projesine atfen, onun bazı uygulamalarını örnek almak suretiyle yapılmışlardır.²² Dolayısıyla Bentham'ın bu projesi hem tam anlamıyla hiçbir zaman gerçekleşmemiş hem de bir yönüyle defalarca uygulanmış bir proje olarak kabul edilebilir. Şunu da hatırlatmak gerekir ki, Panopticon bize doğrudan Bentham tarafından ulaşılmış değildir. Ceza teorisi ve ceza infaz sistemleri üzerine çalışan pek çok bilim adamı Panopticonun önemine çok önceden vakıf olmalarına rağmen, Panopticonun bilinirliği ve gözetime ilişkin hemen her yazında kullanılması, Foucault'un onunla ilgilenmesi ve Hapishanenin Doğuşu adlı eserinde ona geniş yer vermesiyle artmıştır.²³

Ana hatlarıyla Panopticon'da, halka halinde bir bina, bu halkanın ortasında yani merkezde ise bir kule vardır. Ortadaki bu gözetleme kulesinin, onun etrafını saran halka şeklindeki binanın iç cephesine bakan geniş pencereleri bulunmaktadır. Halka şeklindeki bina hücrelere bölünmüştür. Hücrelerin de biri içeri diğeri dışarı bakan iki büyük penceresi vardır. İçeri bakan pencere tam kuleninkilerin karşısına denk gelmektedir. Dışarıya bakan pencereden gelen ışık sayesinde, halka şeklindeki binanın içinde yer alan hücrelerdeki mahkumların silüetlerini, kuleden rahatlıkla takip etmek mümkündür. Kulenin içerisi dışarı yansımadığı için de, kulede kaç kişinin olduğunu bilmek hücredekiler bakımından mümkün değildir. Görülmeden gözetlemeye olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekansal birimler oluşturmaktadır.²⁴ Denetim, mahkumların görünmeyen gözler tarafından gözetlenmesi esasına dayanmaktadır. Mahkum için saklanacak ve özel alan olarak ifade edilebilecek hiçbir yer yoktur. İzlenip izlenmediğini, kulenin içerisini göremediği için bilemeyen ama orada izlemek için birilerinin olduğunu varsaymak durumunda olan mahkum açısından tek makul seçenek *itaattir*.²⁵ Bu nedenle Bentham, hapishanesi için Yunancaya dayanan “göz önündeki yer” anlamında bir kelime türetmiştir: “*Panopticon*”.²⁶ Hem kolay gözetleme olanağı hem de mahkum üzerinde oluşturduğu “*sürekli gözetleniyorum*” hissi nedeniyle, bu hapishanenin çok sayıda gardiyana ihtiyacı yoktur. Bu da işletim maliyetini son derece düşürmektedir.

Panopticon her ne kadar bir hapishane şeklinde dizayn edilse de ondaki mantık, akıl hastanelerinden askeri kışlalara, okullardan fabrikalara gözetilmek istenen her yerde uygulanabilecek türdendir. Dolayısıyla panopticon sadece bir hapishane değil, bir iktidar teknolojisi, bir gözetim projesidir.²⁷

Son olarak belirtmek gerekir ki; modern dönemle birlikte toplumsal hayatta görülen en önemli değişikliklerden birisi, gözetimin profesyonelleşmeye başlaması olmuştur. Nitekim bu yeni dönemle

²⁰ FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu, s.295.

²¹ <http://www.felsefeekibi.com/site/default.asp?PG=1270> (Jeremy Bentham maddesi).

²² FOUCAULT, İktidarın Gözü, s.86.

²³ David LYON, **Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi**, (Çev. Dilek Hattatoğlu), Sarmal yayınevi, 1997, s.92.

²⁴ FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu, s.295 vd.

²⁵ Bentham'a göre mahkumun gözünden Panopticon'da sahnelenecek olan gerçeklik Tanrı'nın ta kendisidir. Buradaki tanrısal kurgu nedeniyle mahkumlar ihlalden kaçınacaklar, itaat edeceklerdir. Bkz. Jeremy BENTHAM, **The Panopticon Writings**, (Miran Bozovic'in sunuşunda) Verso, London,-New York 1995, s. 11.

²⁶ LYON, Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi, s.93.

²⁷ FOUCAULT, İktidarın Gözü, s.87.

birlikte gözetim, artık bu işi meslek edinenler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle iktidar adına bu işi yapacak, gözetim üzerine uzmanlaşmış kimselerden oluşan yeni bir meslek grubu da ortaya çıkmıştır. Söz konusu görev sıradan değildir ve görevliden nitelik olarak kaba güç kullanımından çok daha fazlasını; gözetime ilişkin becerilere sahip olmayı, uzmanlaşmayı ve bir insan davranışı mühendisi olmayı gerektirmektedir.²⁸

4.3. Günümüzde Disiplinize Etme Amacına Yönelik Gözetim

Disiplinize etme amacına yönelik gözetim, tarihsel süreçte sistematik olarak ilk uygulanmaya başlandığında (modern sürecin başlarında), kapalı mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim o dönem bakımından bireyler ancak kapalı bir mekan dahilinde gözetlenebilmekteydi. Onların verilerini depolamaya veya dışarıdaki faaliyetlerini doğrudan izlemeye teknolojik imkan bulunmamaktaydı. Oysa günümüzde kapalı bir mekanda olmaksızın da teknolojik imkan dahilinde bireylere gözetlendikleri hissi verilerek disiplinize edilmeleri mümkündür.

Gerçekten de makro ölçekte insansız hava araçları (İHA) sayesinde ve uydu sistemleri sayesinde belirli bölgeler ve hatta tüm gezegen bu imkanlara sahip devletlerce izlenebilmektedir.²⁹ Diğer taraftan Telekomünikasyon İletişim Kurumu (TİB) gibi kurumların elinde bulunan imkanlar sayesinde sürekli telefonlarımızın dinlenebileceği, maillerimizin okunabileceği kaygısıyla hareket etmekteyiz. Bu kaygı ise bizleri disiplinize etmekte ve devlet aygıtına egemen gücün bize yaptırım uygulamasına neden olabilecek telefon görüşmeleri yapmamıza, hukuka aykırı içerikli mail yoluyla yazışmamıza ya da MOBESE tarafından görülebilecek yerlerde hukuka aykırı davranışlar gerçekleştirmemize engel olmaktadır. Dolayısıyla gözetim bizi disiplinize etmektedir.³⁰

Daha mikro ölçekte konuyu ele alırsak, çocuk babasının kendisini gözetlediğini düşündüğü sürece yaramazlık yapmamakta; işçi ise ustabaşının kendisini izlediğini farkettiği andan itibaren işini ihmal etmeyi bırakmaktadır.³¹ Yine sürekli kırmızı ışık ihlali yapılan bir kavşağa herkes tarafından görülecek şekilde bir kamera yerleştirildiğinde, kamera gerçekte çalışmasa bile, ışık ihlallerinin muhtemelen gözle görülür şekilde azalacaktır. Benzer şekilde hız yapılan yol üzerine konulacak bir polis aracı maketi, otomatikman şoförlerde frene basma ve yavaşlama refleksi oluşturacaktır.

²⁸ BAUMAN, Yasa Koyucular ile Yorumcular, s.59 vd.

²⁹ Echelon dinleme ağı 1948'de, soğuk savaşın başlangıcında kurulmuştur. Genelde ABD, İngiltere ve Kanada gibi dünya çapındaki Anglo-Sakson ülkeleri tarafından kullanılmaktadır. Günde 3 milyar veriyi elden geçiren sistem, 11 Eylül 2001'den sonra terörizm karşıtı mücadelenin emrine sokulmadan önce, ekonomik bilgi toplamaya yönlendirilmişti. Söz konusu Echelon ağının alanını gösteren harita ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yves LACOSTE, **Büyük Oyunu Anlamak-Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, (Çev. İsmet Akça), NTV Yayınları, İstanbul 2007, s.48 vd.

³⁰ Bununla birlikte modern devletin, teknolojik imkanları kullanmak suretiyle gözetimin boyutlarını giderek daha çok genişletmesi ve gezegenin büyük bir panopticon'a doğru ilerlemesi, toplumdaki bireyler arasında çoğu kez haklı tedirginliklere yol açmış ve gözetimin boyutlarının genişlemesine değişik araçlar kullanılmak suretiyle tepki gösterilmiştir. Bu tepkilerden bir bölümü de, ortaya koydukları eserler vasıtasıyla düşünür ve sanatçılarca gösterilmiştir. Bu bağlamda gözetim toplumuna ilişkin olarak yazılmış en önemli edebi eserlerden birisi George Orwell'in "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört" isimli romanıdır. Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört romanında, totaliter rejimin hakim olduğu bir ülke tasvir ederken, totaliter rejim eleştirisi getirmekte ve temel vurgulardan birisini de toplum üzerindeki gözetime yapmaktadır. Romandaki toplumu sürekli gözetlediği ileri sürülen "büyük birader" figürü, onunla bütünleşen "büyük birader seni izliyor" ifadesi, zaman içerisinde birçok yazında kullanılan ve atıf yapılan bir tılsımlı öğeler haline gelmişlerdir. Yine romandaki insanların düşüncelerini bile denetlemeye çalışan bürokratik kurumu ifade eden "düşünce polisi" de aynı etkiye sahip olmuştur. Bu konuda bkz. George ORWELL, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört** (Roman), (Çev. Nuran Akören), Can Yayınevi, İstanbul 2008, s.9 vd. Hollanda'da başlayıp tüm Avrupa'ya yayılan ve ülkemizde de başlangıçta "Biri Bizi Gözetliyor" şimdilerde ise "Big Brother" ismi ile yayınlanan tv programlarının ismi de tesadüfi değildir, Orwell'in 1984adlı romanından alıntıdır. Bu programlarda da gözetlenme, monitörler aracılığı ile yapılmaktadır. Alper ALTUNAY, **Biri Bizi Gözetliyor Programı ve Elektronik Gözetim**, Kurgu Dergisi, 2003, S:20, s.134.

³¹ Modern zamanlarda birçok sosyal alanda gözetimin giderek yaygınlaştığı ve sistematik hale geldiği görülmektedir. Özellikle üretim faaliyetlerinde, işçinin etkin kullanımına yönelik olarak, onun yeterince çalışıp çalışmadığı sürekli gözetlenerek, işverenin ondan en etkin faydayı sağlamasına imkan tanınmaya çalışılmıştır. Bu konuda özellikle Taylorizm ve Fordizme ilişkin olarak bkz. LYON, **Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi**, s.173 vd.

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yenilikler, toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler, bir yandan nimetler sunduğu, diğer yandan ise kişisel yaşama ilişkin her şeyin gözetim altına alınması sonucunu doğurduğu için, enformasyon toplumundan denetim toplumuna doğru bir gidişatın olduğu yönünde çeşitli karşı ütopyaların geliştirildiği görülmektedir.³² Deleuze'a göre Foucault tarafından ortaya konulan *disiplin toplumları* özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak yerini *denetim toplumlarına* bırakmıştır. Kapatma mekanları kendi bunalımları yaşamaktadır. Artık, denetim ultra hızlı bir şekilde tezahür etmektedir.³³ Gözetim toplumunda kişisel veriler devlet daireleri, istihbarat örgütleri ve büyük şirketlerin veri tabanlarında toplanmakta, işlenmekte, yorumlanmakta ve eşleştirilmektedir.³⁴ Bu dönüşüm kimi yazarlarca *panoptikondan süperpanoptikona* geçiş olarak ifade edilmiştir. Terimi ilk ortaya atan Mark Poster, geliştiren ise David Lyon'dur. Buna göre gelişen bilgisayar teknolojileri artık Panoptikonu hapisanelerden dışarı çıkmıştır. Burada özne yalnızca kapalı kurumsal yapılarda değil, bilgisayarlar sayesinde her yerde gözetimin nesnesi olmaktadır.³⁵

Gary T Marx; ebeveynlerin, bakımevindeki bebeklerini gündüz bakımevi yayını aracılığı ile izleyebilmelerini, işverenler için işçi tazminatı davası açanların isimlerini içeren veri tabanlarını, büyük bir alışveriş merkezinde müşterileri inceleyen ve onların görünüşü ile hırsız olduğundan şüphelenilenlerin görünüşlerini eşleştiren görüntüleme ekranlarını, işçilerin e-mail ve telefon temaslarını inceleyen denetmenleri, işçilerin daima nerede olduğunu bildiren sinyal rozetlerini, ATM makinelerinde bulunan gizli kameraları, uyuşturucu kullanımını tespit etmek için saç/kıl analizi yapan termal görüntüleme cihazlarını, alkol seviyesini tespit eden cihazları, kablosuz ve hücresel telefon görüşmelerini tespit eden tarayıcıları, zorunlu olarak DNA örneği alınmasını, güvenilirliğin tespiti bakımından beyin dalgalarının izlenmesi veya yalan makinelerini, arayan kimliği uygulamalarını yeni gözetim teknikleri olarak örneklemiştir.³⁶ Yazara göre yeni gözetim, geleneksel gözetimden farklı olarak isteğe bağlı başka bir deyişle gönüllüdür. Verilerin toplanması artık günlük yaşama entegre bir şekildedir ve büyük olasılıkla insanlar tarafından değil, makineler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sayede geleneksel gözetimin tersine veri toplama daha az maliyetle halledilebilmektedir. Bunun yanında yeni gözetim geleneksel gözetime nazaran daha kapsamlıdır, veri toplama süreklilik arz etmekte, elde edilen arşiv hem geçmiş, hem gelecek hem de şimdiki zamana ilişkin bilgi vermektedir.³⁷

Bunun yanında Mathiesen tarafından 1997 yılında ortaya atılan bir görüş de Foucault tarafından ortaya konulan panoptikon modelinin günümüzde çokluğun azı izlemesi olarak nitelendirilebilecek gözetim modelini gözden kaçırdığı konusuna ilişkindir. Panotikon modeli gözetim, televizyon veya diğer kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleşen gözetiminden bahsetmemektedir. Yazar çokluğun azı izlemesi yoluyla gözetimi *sinoptikon* olarak kavramsallaştırmıştır.³⁸ Burada esasen görünürlük değişmektedir. İktidarın sürekli olarak öznelere gözetlemesine gerek kalmamıştır. Televizyon veya diğer kitle iletişim araçları yoluyla denetim artık semboller vasıtası ile sağlanmaktadır. Panoptikon'un seyredilene sinoptikonda seyreden konumunda bulunmaktadır. Üstelik bu gözetim şekli baskı ile değil, eğlence ile ortaya konulmaktadır. Burada seyreden konumundakiler panoptikondan farklı olarak baskı altında hissetmemektedirler.³⁹ Robins'e göre de televizyon ekranları bilgi zenginliği sunmasına karşın görünenin gerçekliğini ekran dışında tutmakta ve bilgiye engel olmaktadır.⁴⁰

³² Uğur DOLGUN, *Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 1:3, 2004, s. 2.

³³ Gilles DELEUZE, *Denetim Toplumları Konusunda Bir Ek*, (Çev: Ulus Baker), Birikim Dergisi, S: 142,143, s. Belirtilmemiş. Bkz. http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4382/denetim-toplumlari-konusunda-bir-ek#.VoiPn_mLTIU Erişim Tarihi: 3.1.2015.

³⁴ DOLGUN, Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu, s. 149.

³⁵ LYON, Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum, s. 231 vd.

³⁶ Gary T. MARX, *What is New About The New Surveillance Classifying Change And Continuity*, Surveillance and Society, 1(1) 2002, s. 12.

³⁷ MARX, What is New About The New Surveillance Classifying Change And Continuity, s. 15.

³⁸ Thomas Mathiesen, *The Wiewer Society: Michel Foucault's Panopticon Revisited*, Theoretical Criminology, 1(2) 1997, s. 218 vd.

³⁹ Serdar ÖZTÜRK, *Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü:Panoptikon, Süperpanoptikon,Sinoptikon*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S: 36 Bahar 2013, s. 142 vd.

⁴⁰ Ayrıca yazara göre her şey ayırım gözetimsiz izlenmektedir. Kameraların kent ortamında çoğalması her ne ka-

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile, yayılcı bir tavır ortaya koyan denetimin bir diğer yansıması ise toplumun gönüllü olarak özgürlüklerinden vazgeçmesi üzerinde görülür. Burada esas vurgu gözetim toplumunun normleştirilmesi odağında yer almaktadır. Sosyal medya aracı olan Facebook veya diğer sosyal medya araçları kanalıyla insanlar kendilerine ait bilgileri gözetime açmakta, bunu tamamiyle gönüllü olarak yapmaktadır.⁴¹⁴²

Gözetim, farklı alanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler neticesinde değişime uğramaktadır. Telekomünikasyondan, bilgisayar ve uydu teknolojilerine ve hatta genetiğe kadar farklı alanlarda gelişen teknoloji, gözetimin her alana yayılmasına hizmet etmektedir. Gözetime ilişkin geldiğimiz noktada ise esaslı itirazlar mahremiyete ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle bilgisayarların kişisel verileri işlemeye başlaması ile 1970'lerden sonra mahremiyeti korumaya yönelik çok sayıda yasalaştırma faaliyetleri yaşanmıştır. Bu faaliyetler kimileri tarafından olumsuz karşılanmakta, iktidarın kişisel verileri koruyormuş izlenimi vermesine karşın, gerçekte kişisel verilerin paylaşımının durmadan devam ettiği iddia edilmektedir. Buna karşılık, kimi çevrelerce olumlu bir adım olarak görülmekte, kişisel verileri işleyenlerin, yaptıkları işlemlerin adil enfomasyon pratiklerine uygun olduğunu kanıtlama durumunda kalacağı ifade edilmektedir.⁴³ Ancak belirtelim ki ülkeler bir yandan kişisel verilerin korunmasına yönelik yasalaştırma faaliyetleri yapmakta, diğer tarafta ise bilhassa terör olayları ekseninde kişisel verilerin paylaşımına ilişkin antlaşmalara imza atmaktadır. Örneğin 20 Kasım 2002 yılında ABD ile Europol Police Office arasında imzalanan antlaşmanın 1. maddesi gereğince, tarafların yargı yetkisine giren soruşturmalarda suç önleme, bastırma ve tespitinde kişisel veriler de dahil olmak üzere tüm bilgilerin karşılıklı değişimi amacı açıkça ortaya konulmuştur.⁴⁴ Kanaatimizce her ne kadar kişisel verilerin orantısız bir şekilde paylaşımına ilişkin anlaşmalar yapılmakta veya belirli ve özellikle terör gerekçeleri ile kişisel verilerin korunması bakımından olumsuz sayılabilecek yasalaştırma faaliyetleri söz konusu olsa da her koşulda kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasalar, bu yönde bir çabanın göstergesi olarak kabul edilmelidir. Buna yönelik talepleri yasal yollardan ortaya koyabilmenin tek yolu budur.⁴⁵

5. KAMUSAL GÖZETİM GEREKSİZ MİDİR?

Gözetim kavramı üzerine yukarıdaki açıklamalar ışığında özellikle kamusal gözetimin gereksizliğini savunduğumuz düşünülebilir. Bu nedenle çalışmanın son kısmında özellikle devlet tarafından gerçekleştirilen kamusal gözetimin gerekliliğine ilişkin bazı açıklamalar yapma ihtiyacı da hissettik.

Modern toplumda demokrasi ve gözetimin eş zamanlı yükselişi göze çarpmaktadır. Bu durumu da makul karşılamak gerekir. Çünkü demokratik toplumlarda genel olarak güven ve refah içinde yaşama arzusu, kamusal hizmetleri kaliteli ve rahat alabilme isteği bireysel önceliklerin başlarında yer alır. Modern devletin bunu sağlayabilmesi ise ancak ve ancak herkese bir numara verilmesi (Kimlik

---

dar kentte görünürlük ve şeffaflığın yaşanacağı beklentisine yönelik olsa da, kentte var olan yabancılaşma ve şiddet bu beklentilerin önüne geçmektedir. Kevin ROBINS, **İmaj Görmenin Kültür ve Politikası**, (Çev: Nurçay Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 189, 221.

41 Barış ÇOBAN, **Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook**, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S:10 2009, s. 2. Yazar'a göre sanal ortamların toplum tarafından yaygın kullanımı, *iktidara gönüllü kulluğun gerçekleşmesine neden olmuştur*. Bkz. ÇOBAN, Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook, s. 16.

42 Geldiğimiz noktada kişisel bilgilerin ulaşılabilirliği ve gözetimin boyutlarını anlamak bakımından Tosun'un ortaya koyduğu bir örnek: Brüksel'de kent meydanında kurulan bir falcı çadırında ücretsiz olarak fala bakıldığı söylenmekte ve içeri girip fal baktırmak isteyen insanlara, kendileri ile ilgili banka borç ve kredi bilgilerinden genel kimlik bilgilerine, hastane kayıtlarından aşk hayatı ve seyahat bilgilerine kadar tüm kişisel bilgileri saniyeler içerisinde aktarılmaktadır. Elbette tüm bunlar falcı olduğu iddiasında olan kişinin özel yeteneği ile ilgili değildir. Çadırın diğer kısmında bulunan hacker saniyeler içerisinde ulaştığı bilgileri, falcı olduğu iddiasında olan kişiye kulaklık vasıtasıyla aktarmaktadır. TOSUN, *Gözetleyen Hukuku*, s. 229.

43 David LYON, **Gözetim Çalışmaları**, (Çev: Ali Toprak), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013, s. 247 vd.

44 Anlaşma metni için bkz. <https://www.europol.europa.eu/content/supplemental-agreement-between-europol-police-office-and-united-states-america> Erişim Tarihi: 4.1.2016.

45 Lyon da hukuksal korumanın, en azından kişisel verilerin korunması konusunda kültür oluşturulmasına katkı sağlayacağı kanaatıyla, yasalaştırma fikrini desteklemektedir. Bkz. LYON, *Gözetim Çalışmaları*, s. 248.

no, sosyal güvenlik no, vs.), bireylerin kayıt altına alınması, güvenlik amacıyla bazı doğrudan ve dolaylı gözetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sayesinde olur. Başlangıçta da örneğini verdiğimiz üzere, bireylerin banka hesap kayıtlarının tutulması ve bu kayıtların tüm bankaların ortak kullanımına açılması, bireylerin aynı zamanda tek bir telefon mesajıyla kredi başvurusunda bulunabilme imkanına kavuşmasını sağlar. Emeklilik numaramızın olması, bizim kayıt altında ve dolayısıyla gözetlenebiliyor olmamızla birlikte, emekli maaşımızı zamanında ve tam olarak almamızı ve bunun denetiminin yapılmasını sağlar. Birçok demokratik toplumda, toplumu oluşturan bireylerin önemli bir kesimi için kale duvarlarına benzer binalarla çevrelenmiş şehrin sokaklarında, gece vakti rahat yürüyebilmenin tek güvencesi, sokaklarda gözetleyen polislerin ve güvenlik kameralarının olmasıdır.⁴⁶

Toplumsal hayatın düzenlenmesi ve suçla etkin mücadele edilebilmesi bakımından, gözetim artık günümüz toplumlarının olmazsa olmazıdır. Bu bağlamda gözetimin eleştirilebilir bir çok yönü olmasına rağmen, vazgeçilmez bazı faydalarının olduğu da aşikardır.⁴⁷ Kaldı ki; gelişen teknolojiye sadece gözetim amaçlı olarak devlet yararlanmamaktadır. Suçlular da modern dünyanın getirilerinden yararlanarak sürekli yeni suç işleme yöntemleri geliştirmektedirler. Özellikle bilişim sistemleri ve internet sayesinde örgütlü suçlarda haberleşme ve birlikte hareket etme, örgüt üyelerinin eğitimi (bomba yapımı, vs gibi alanlarda) ve yeni suç işleme teknikleri inanılmaz boyutlarda gelişmiştir. Bunun yanında işlenen bazı suçlarda verilen zararlar da, artık eskisine nazaran daha büyük boyutlarda olmaktadır. Teknoloji, insanlığa sadece kolay haberleşmeyi, kolay ulaşmayı, kolay üretmeyi değil; aynı zamanda kolay ve daha büyük boyutlarda çalmayı, bozmayı ve öldürmeyi de sağlamıştır.⁴⁸ Suç nedeniyle ortaya çıkan zararların büyüklüğü karşısında ise, suçun önlenmesi eskisine nazaran daha büyük önem arz etmeye başlamıştır. Bu bağlamda devletin de gözetimini, yeni teknikler kullanmak suretiyle geliştirmesi ve bir oranda arttırması makul karşılanabilir.

Buna karşın temel haklar ve özellikle de özel hayatın gizliliği kavramıyla yakından ilişkili olan gözetim faaliyetinin belirli sınırlarının olması gereklidir. Aksi takdirde gözetlenme psikolojisiyle hayatının her anını tedirgin geçiren bireyler topluluğuna dönüşmek kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca iktidarın eline gereğinden fazla gözetim yetkisi vermek, onu fazla bilgilendirmek; fazla bilgilendirmek de gereğinden fazla güçlendirmek sonucunu doğuracaktır.⁴⁹

6. SONUÇ

Modern zamanlar gözetim bakımından tam bir dönüm noktası olmuştur. Tarih boyunca hep var olan bu kavram; modern dönemle birlikte hem gerçekleştirilme amacına hem de gerçekleştirilme biçimlerine ilişkin içerdiği anlam bakımından büyük bir değişim göstermiştir. Hatta bu kavram top-

⁴⁶ Aynı yönde bkz. LYON, Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi, s.45.

⁴⁷ Aynı yönde bkz. LYON, Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi s.10.

⁴⁸ Özellikle örgütlü suçlar bakımından bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygın olarak kullanılmaya başlandığı ve bunun endişe verici boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bu alanda çalışan uzmanlar suç örgütleri ile özellikle bilişim teknolojilerinin kullanımı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedirler. Bu bağlamda ABD ve Fransa'da cezaevlerinde organize suç örgütü üyesi olmaktan mahkum olan hükümlülere bilgisayar destekli ileri seviyede eğitim verilmesinin ne kadar makul olduğu tartışmalara neden olmaktadır. Nitekim cezaevlerinde hükümlülerin rehabilitasyonu ve yeniden sosyalleşmeleri için verilen bilgisayar eğitimi, bu eğitimi alan hükümlülerin cezaevi çıkışında bu becerilerini suç örgütlerinin menfaatleri için kullanacakları endişesini doğurmaktadır. Zira örgüt için "güvenilir eleman" olan bu mahkumlar, hükümlülerinin infazı tamamlandı döndüklerinde örgütlerin daha etkin olarak bilişim sistemlerinden faydalanmasına olanak sağlamaktadırlar. Yılmaz YAZICIOĞLU, **Bilgisayar Suçları**, Alfa Yayınları, İstanbul 1997, s.86.

⁴⁹ Aksi takdirde sınırsız gözetim, sınırsız bir güç doğuracak; bu da, Montesquë'nin gereğinden fazla güçlü olmasının ve denetlenebilsin diye üç erke ayırdığı devletin özellikle yürütme erkini, tekrar eski günlerine döndürecektir. "Yasama ve yürütme erkleri arasında aynı kişide veya aynı yetkili kişilerin elinde toplanırsa, özgürlük mümkün değildir. Çünkü kralın ya da meclisin baskıcı yasalar çıkararak bu yasaları baskıcı bir şekilde uygulamaya koyacakları yönünde kaygılar doğabilir. Yargı erki, yasama ve yürütme erkinden ayrı değilse, yine özgürlük mümkün değildir. Yargı erki yasama erki ile aynı kişide veya kişilerde birleşirse, vatandaşın yaşamı ve özgürlüğü keyfi denetimlere açık olur; çünkü yargı aynı zamanda yasa koyucu olmuştur. Yargı erki yürütme erki ile birleşirse, yargıç şiddete ve baskıya başvurabilir." Baron de MONTESQUIEU, "İdeal Anayasa" in: Michael Rosen-Jonathan Wolff, **Siyasal Düşünce**, (Çev: Sevdâ Çalışkan-Hamit Çalışkan), Dost Yayınevi, Ankara 2006, s.164.

lumsal hayatta o kadar ön plana çıkmıştır ki; “gözetim toplumu” ifadesi edebi ve bilimsel literatürde sıklıkla kullanılan bir terim haline gelmiştir. Bu dönemle birlikte özellikle devletler bakımından giderek daha sistematik olarak gerçekleştirilen ve yoğunlaştırılan bir faaliyet haline gelen gözetimin, hukuk metinlerindeki yansımalarına da giderek daha çok rastlanır olmuştur.

Toplumdaki bireyler olarak bizleri hem gözetim faaliyetinin gözeteni (öznesi) hem de gözetlenen (nesnesi) konumundayız. Nitekim her birimiz bir taraftan değişik nedenlere bağlı olarak başka bireyleri gözetlemekteyken, aynı zamanda diğer bireyler ve devlet tarafından da gözetlenmekteyiz. Dolayısıyla gözetim otorite ilişkisi içinde, bir üstün bir alttakine uyguladığı, hatta gözetlenmekten en fazla şikayet edenlerin bile sıklıkla başvurabildiği bir faaliyettir.

Gözetim, bilgi sahibi olma ya da disiplinize etme amaçlarından bir veya birkaçına yönelik olarak bireyin, grupların ya da genel olarak toplumun izlenmesi olarak ifade edilebilir. Bu izleme, çoğu kez sanıldığı aksine sadece bireyin veya grupların hareketlerinin ya da toplumsal tercihlerin ve olayların doğrudan izlenmesi şeklinde ortaya çıkmaz. Bununla birlikte gözetim, sıklıkla bireyler hakkındaki bilgilerin ve kişisel verilerin depolanması suretiyle de gerçekleştirilir. Bu nedenle gözetim kavramı gündelik hayattaki kullanımından çok daha geniş bir anlam içermektedir.

Gerek makro ölçekte gerekse mikro ölçekte ele aldığımızda gözetimin “bilgi sahibi olma” ve “disiplinize etme” şeklinde iki temel amacının olduğu görülmektedir. Bilgi sahibi olmaya yönelik gözetim çoğu kez bilgi-iktidar ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Nitekim her iktidar bilgiye gereksinim duyar. Bilgi, iktidara meşruluk ve etkinlik kazandırır. Bilgiye sahip olmak iktidar olmaktır. Bu bağlamda bir nesneyi, bireyi ya da bireylerden oluşan toplumu kontrol etmek amacındaysanız, öncelikle onu iyi tanımanız ve bilmeniz gerekir.

İktidar olmak zor bir iştir ve çoğu kez muhalif toplumsal hareketlenmeleri önceden öngörüp bunlara karşı önlem alma gereksinimi doğurur. Bu nedenle iktidarlar kendi ikballeri için söz konusu olabilecek tehlikeleri belirleyip, bunlara karşı önlem almak maksadıyla sıklıkla gözetime başvurmaktadırlar. Ayrıca belirtmek gerekir ki; iktidarı korumaya yönelik gözetim, sadece devlet-toplum ilişkisi bakımından olduğu şekliyle makro ölçekte değil; mikro iktidar ilişkileri bağlamında da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla kendisiyle ilgili şikayetleri üst mercilere bildirecek ya da kendisine karşı tavır almaları için diğerlerini örgütleyecek kimseler var mı diye ustabaşı/şef, işçiler arasında; müdür, memurlar arasında; rektör/dekan öğretim üyeleri arasında bilgi kaynaklarına sahip olmak ister. Nitekim iktidarını korumak ve devamlılığını garanti altına almak insanoglunun içgüdüsel davranışlarından birisidir.

Gözetim hedefteki kişi, grup ya da toplumları belirli bir yöne kanalize etmek için kullanılan araçlardan da biridir. Nitekim bir kişi, grup ya da toplumu iyi gözetlerseniz, onu iyi bilir ve tanırabilirsiniz. İyi bildiğiniz ve tanıdığınız şeyi ise çok rahat kontrol edersiniz. Bu bağlamda kontrol etmek için bilmeye, bilmek için de gözetlemeye ihtiyaç vardır. Toplumu belirli bir yöne kanalize etmek isteyen iktidarlar hep egemen olduklarını daha iyi tanımak ve bu bağlamda gözetlemek ihtiyacı hissederler.

Gözetim sadece bilgi sahibi olma amacına yönelik olarak değil, bununla birlikte ya da bu amaçtan bağımsız olarak disiplinize etme amacına yönelik olarak da gerçekleştirilmektedir. Gözetimin disiplinize edici etkisinin batı dünyası tarafından geniş çapta keşfi, Ortaçağ Avrupa’sında yaşanan veba salgınıyla birlikte söz konusu olmuştur. Vebalı kentler için getirilen karantina uygulamaları sayesinde fark edildi ki; bireyleri sabit bir yere kapatmak, bütün hareketlerin denetlendiği, iktidarın hiyerarşik ve sürekli bir biçimde icra edildiği, her bireyin kapalı mekan içerisindeki hemen tüm noktalarda gözetlendiği disiplinsel bir modeli oluşturmaya imkan vermektedir.

Disiplinize etme amacına yönelik gözetim, tarihsel süreçte sistematik olarak ilk uygulanmaya başlandığında (modern sürecin başlarında), kapalı mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim o dönem bakımından bireyler ancak kapalı bir mekan dahilinde gözetlenebilmekteydi. Onların verilerini depolamaya veya dışarıdaki faaliyetlerini doğrudan izlemeye teknolojik imkan bulunmamaktaydı. Oysa günümüzde kapalı bir mekanda olmaksızın da teknolojik imkanlar dahilinde bireylere gözetlendikleri hissi verilerle disiplinize edilmeleri mümkündür.

Kaynakça

- ALTUNAY, Alper. Biri Bizi Gözetliyor Programı ve Elektronik Gözetim, Kurgu Dergisi, 2003, S:20
- BAUMANN, Zygmunt. **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınevi, İstanbul 1996
- BAUMANN, Zygmunt. **Modernlik ve Müphemlik**, (Çev. İsmail Türkmen) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003
- BENTHAM, Jeremy. **The Panopticon Writings**,(Miran Bozovic'in sunuşunda) Verso, London,-New York 1995.
- ÇOBAN, Barış. **Yeni Panoptikon, Gözün İktidarı ve Facebook**, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S:10 2009
- DELEUZE, Gilles. **Denetim Toplamları Konusunda Bir Ek**, (Çev: Ulus Baker), Birikim Dergisi, S: 142,143
- DOLGUN, Uğur. **Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma**, Yönetim Bilimleri Dergisi, 1:3, 2004
- DOLGUN, Uğur. **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008
- FOUCAULT, Michel. **Hapishanenin Doğuşu**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006
- FOUCAULT, Michel. **İktidarın Gözü**, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 2003
- GIDDENS, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004
- GIDDENS, Anthony. **Ulus Devlet ve Şiddet**, (Çev. Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, Yer Belirtilmemiş 2008
- HOBBS, Thomas. **Leviathan**, (Çev. Semih Lim) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995
- <https://www.europol.europa.eu/content/supplemental-agreement-between-europol-police-office-and-united-states-america> Erişim Tarihi: 4.1.2016.
- HUNT, Alan-Gary Wickham. **Foucault and Law**, Pluto Pres, London-Sterling, Virginia 1994
- JEANNIERE, Abel. **Modernite Nedir-Modernite Versus Postmodernite**, (Çev:Nilgün Tatal ve Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara 1994
- LACOSTE, Yves. **Büyük Oyunu Anlamak-Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**, (Çev. İsmet Akça), NTV Yayınları, İstanbul 2007
- LYON, David. **Gözetim Çalışmaları**, (Çev: Ali Toprak), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013, s. 249
- LYON, David. **Elektronik Göz-Gözetim Toplumunun Yükselişi**, (Dilek Hattatoğlu), Sarmal Yayınevi, 1997
- LYON, David. **Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum**, (Çev: Gözde Soykan), Kalkedon Yayınları, İstanbul 2006
- LYOTARD, J. F. **Postmodern Durum**, (Çev: Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları, Ankara 2000

- MARX, Gary T. **What is New About The New Surveillance Classifying Change And Continuity**, Surveillance and Society, 1(1) 2002
- MATHIESEN, Thomas. **The Wiewer Society: Michel Foucault's Panopticon Revisited**, Theoretical Criminology, 1(2) 1997
- MERQUIOR, J. G. **Foucault**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), AFA Yayınları, İstanbul 1986
- MONTESQUIEU, Baron de. "İdeal Anayasa" in: Michael Rosen-Jonathan Wolff, **Siyasal Düşünce**, (Çev: Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan), Dost Yayınevi, Ankara 2006
- ORWELL, George. **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört** (Roman), (Çev. Nuran Akgören), Can Yayınevi, İstanbul 2008
- ÖZKAZANÇ, Alev. "Örgütlü Modernliğin Çözülmesi Sürecinde Suçun Yeniden Siyasallaşması," **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), TODAİE İnsan Hakları Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002
- ÖZTÜRK, Serdar. **Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon**, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, S: 36 Bahar 2013
- ROBINS, Kevin. **İmaj Görmenin Kültür ve Politikası**, (Çev: Nurçay Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999
- TOSUN, C. M. **Gözetleyenin Hukuku**, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 Bahar S: 19
- TZU, Sun. **Savaş Sanatı**, (Çev: Hasan İlhan), Alter Yayınları, Ankara 2012
- YAZICIOĞLU, Yılmaz. **Bilgisayar Suçları**, Alfa Yayınları, İstanbul 1997